

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

ЯБЛОНСЬКИЙ Василь Миколайович

УДК 323.1 : 325.8 УНР 1920/1992

ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО ЦЕНТРУ УНР В ЕКЗИЛІ
1920-1992 РР.

07.00.01 – Історія України

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

доктора історичних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у відділі історії Української революції (1917–1921 рр.)
Інституту історії України НАН України.

Науковий консультант: доктор історичних наук, професор
Верстюк Владислав Федорович,
Інститут історії України НАН України,
відділ історії Української революції (1917–
1921 рр.), завідувач.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Андрусишин Богдан Іванович,
Національний педагогічний університет імені
М. П. Драгоманова,
факультет політології та права, декан;

доктор історичних наук, професор
Завальнюк Олександр Михайлович,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
кафедра історії України, професор;

доктор історичних наук, професор
Срібняк Ігор Володимирович,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
кафедра всесвітньої історії, завідувач.

Захист відбудеться 26 березня 2021 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.235.01 в Інституті історії України НАН України за адресою:
01001, м. Київ, вул. Грушевського, 4.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту історії України
НАН України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Грушевського, 4.

Автореферат розісланий лютого 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор історичних наук, професор

О. І. Гуржій

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Постановня незалежної України в 1991 році створило ключову умову для кардинального переосмислення історичного минулого. Важливим наслідком стало активне розгортання наукових студій, присвячених боротьбі української діаспори за відновлення державності України.

Після поразки Української революції 1917–1921 років вищі органи влади Української Народної Республіки продовжили роботу на еміграції. Люди, які були змушені стати політичними емігрантами, зуміли створити феномен держави у вигнанні попри цькування і терор більшовицьких спецслужб, протидію учорашніх союзників, інколи невелику прихильність влади країн перебування тощо. Вони не просто «імітували державу», як це намагалися представити опоненти упродовж їх понад сімдесятилітню діяльність. Вони зберігали інституційну пам'ять (державні інституції – президент, парламент, уряд, армія, суд), історичну пам'ять (дослідницькі установи, центри, із великим науковим доробком), зберігали народні традиції, власну церкву, просували свою ідеологію через еміграційні українські та закордонні медіа, міжнародні заходи та інші дискусійні майданчики. Без здобутків Державного центру УНР в екзилі важко було б уявити процеси осмислення власної історії та розуміння напрямів руху сучасного українського суспільства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано у межах планових наукових тем відділу історії Української революції (1917–1921 рр.) Інституту історії України НАН України: 1) «Революційна доба 1917–1921 років в системі координат сучасної історіографії» (2015–2017 рр., номер державної реєстрації 0114U007150); 2) «Українська революція 1917–1921 років: енциклопедичний вимір» (2018–2020 рр., номер державної реєстрації 0117U005129).

Метою дослідження є аналіз діяльності Державного центру УНР на еміграції в політичній, міжнародній, інформаційній та культурно-гуманітарній площинах.

Відповідно до зазначеної мети, окреслено такі **дослідницькі завдання**:

- здійснити аналіз історіографії, з'ясувати стан опрацювання наукової проблеми;
- охарактеризувати джерельну базу дослідження;
- окреслити теоретичні проблеми дослідження, обґрунтувати науковий понятійний апарат і методологічний інструментарій;
- з'ясувати історичні передумови виникнення та діяльності екзильного уряду;
- розкрити правове підґрунтя функціонування уряду в еміграції;
- визначити ідеологічні принципи ДЦ в екзилі;
- простежити діяльність уряду в умовах політичної боротьби української еміграції;
- визначити роль і місце ДЦ УНР на міжнародній арені у міжвоєнний період;

- простежити функціонування Державного центру в умовах Другої світової війни;
- розкрити підготовчі процеси та реорганізацію урядових інституцій УНР у 1945 – 1948 роках;
- з'ясувати роль Тимчасового закону про реорганізацію ДЦ УНР у повоєнному функціонуванні еміграційного уряду;
- виокремити основні прояви партійної боротьби на еміграції у 1950–1980 роках;
- визначити вплив Української національної ради у консолідаційних процесах;
- простежити трансформацію інституту президенства в системі Державного центру УНР;
- сформулювати основні напрями діяльності виконавчого органу (уряду).

Об'єктом дослідження є основні форми та напрями роботи політичних структур української еміграції щодо збереження та відновлення української державності.

Предметом дослідження визначено діяльність Державного центру УНР в екзилі у 1921–1992 роках.

Хронологічні межі охоплюють весь період існування ДЦ УНР. Нижня межа визначена переходом Директорії, уряду та армії УНР на еміграційне становище на межі 1920–1921 років, а верхня – передачею владних повноважень ДЦ УНР президентові та урядові незалежної України у 1992 році.

Територіальні межі охоплюють терени країн, де в різний час перебували основні інституції Державного центру – президент, уряд та представницькі політичні органи. Йдеться, насамперед, про Польщу, Францію, Чехословаччину, Німеччину, Велику Британію, США та Канаду.

Наукова новизна дисертації обумовлена отриманими результатами роботи, викладеними в основних положеннях і висновках дослідження:

комплексно досліджено функціонування Державного центру Української Народної Республіки на еміграції впродовж всього періоду його існування;

проаналізовані консолідаційні процеси в середовищі української політичної еміграції у 1920–1990 роках;

виокремлено форми діяльності еміграційного уряду на міжнародній арені щодо захисту населення України на окупованих територіях так і українців-емігрантів;

на підставі архівних джерел реконструйовано діяльність представницьких інституцій на еміграції – Ради Республіки та Української національної ради;

у теоретичному вимірі запропоновано підходи до проблеми спадкоємності сучасної України і УНР;

показано вплив ДЦ УНР на становлення сучасної української держави на початковому періоді та важливість збереження державної традиції.

Практичне значення дисертаційної роботи. Положення та висновки дисертації можуть бути використанні для підготовки узагальнюючих праць з історії України, історії української політичної еміграції ХХ ст. та історії українського парламентаризму. Дисертаційне дослідження може бути використане при викладанні курсів для здобувачів за спеціальністю «історія» та «політологія».

Особистий внесок. Дисертаційна робота є результатом багаторічних наукових досліджень автора з історії української політичної еміграції ХХ ст. та Державного центру Української Народної Республіки на еміграції. Автору належать основні теоретичні положення, висновки, практичні пропозиції, викладені в ній. Публікації за темою дисертації (за винятком однієї, у якій 50% обсягу тексту належить дисертанту) є одноосібними.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні ідеї та положення дисертаційної роботи були обговорені на засіданнях відділу історії Української революції (1917–1921 рр.) Інституту історії України НАН України, відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кафедрі політології Національного університету «Києво-Могилянська академія», кафедрі історії України та зарубіжних країн Київського національного лінгвістичного університету.

За результатами дисертаційного дослідження в Київському університеті імені Бориса Грінченка (факультет права та міжнародних відносин, напрям підготовки 6.030205 «Країнознавство») був підготовлений і прочитаний курс «Державний центр Української Народної Республіки на еміграції (1921–1992)».

Матеріали дисертаційного дослідження оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, конгресах та круглих столах: «Симон Петлюра у контексті українських національно – визвольних змагань» (Кам'янець-Подільський, Кам'янець-Подільський педагогічний університет, травень 1999 р.); «Десять років незалежності України: минуле і сучасне державотворення» (Бердянськ, Інститут історії України НАН України, Київський національний лінгвістичний університет, травень 2001 р.); «Українська історична наука на сучасному етапі розвитку» (Кам'янець-Подільський, Кам'янець-Подільський державний університет, 17–18 вересня 2003 р.); «Symon Petlura et l'indépendance de l'Ukraine» (Париж, Українська Бібліотека імені Симона Петлюри, 24 листопада 2004 р.); «Творча спадщина В. Липинського в контексті становлення української політичної та культурно-релігійної ідентичності» (Острог, Національний університет «Острозька академія», 12–13 квітня 2006 р.); «Над Віслою і Дніпром. Польща і Україна в європейському вимірі: минуле і сучасність» (Київ-Чернігів, Київський національний лінгвістичний університет, травень 2007 р.); «Формування та діяльність українських національних урядів періоду Української революції 1917–1921 р.» (Кам'янець-Подільський, Кам'янець-Подільський державний університет, 6–7 грудня 2007 р.); «Кам'янець-Подільський – остання столиця Української Народної Республіки» (Кам'янець-Подільський, Кам'янець-Подільський національний університет

імені Івана Огієнка, 6–7 жовтня 2009 р.); «Українська революція 1917–1921 років: погляд із сьогодення» (Київ, Український інститут національної пам'яті, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 25 квітня 2012 р.); «Українська політична нація: інституційні та соціокультурні чинники формування» (Київ, Національний інститут стратегічних досліджень, 20 вересня 2012 р.); «Дмитро Донцов: постать на тлі епохи» (Мелітополь, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, 24–25 травня 2013 р.); «Конституційні ідеї та проекти Михайла Грушевського й сучасність» (Київ, Історико-меморіальний музей Михайла Грушевського, 25 червня 2014 р.); «Соборність України: історичний контекст і виклики сьогодення» (Київ, Інститут історії України НАНУ, 20 січня 2015 р.); «Людина, етнос, нація в світовій історії: державотворчі процеси на євразійському просторі (XIX – початок XXI ст.)» (Київ, ДУ «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України», 21 травня 2015 р.); «Styl i jakość życia współczesnego człowieka» (Сталева Воля, Католицький університет Любліна імені Івана Павла II, 24 травня 2016 р.); «Symon Petlura hier et aujourd'hui» (Париж, Українська Бібліотека імені Симона Петлюри, Посольство України у Франції, 28 травня 2016 р.); «Українська національно-демократична революція 1917–1921: передумови, процеси, наслідки, уроки» (Меджибіж, Державний історико-культурний заповідник «Межибіж», 24 березня 2017 р.); «Зовнішня політика і дипломатія Української Народної Республіки (до 100-річчя Української революції 1917–1921 рр.)» (Київ, Дипломатична академія України, 28 квітня 2017 р.); «Революція, державність, нація: Україна на шляху самоствердження (1917–1921 рр.)» (Київ, Інститут історії України НАНУ, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 1–2 червня 2017 р.); «Українське право й законодавство за доби Української революції (1917–1921 рр.)» (Київ, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 30 листопада 2017 р.); «Історичні контексти Української Соборності» (Київ, Інститут історії України НАН України, 21 січня 2019 р.);

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи викладено у 35 публікаціях, із яких 2 – монографії, 1 розділ в зарубіжній колективній монографії, 21 стаття, опублікована у фахових виданнях України (у тому числі одна у співавторстві); 4 публікації додатково відображають результати дисертації (у тому числі 2 – у зарубіжних виданнях); 7 – засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається зі списку умовних скорочень, вступу, шести розділів із 16 підрозділами, висновків, списку використаних джерел і літератури (574 позицій на 56 сторінках). Виклад основного матеріалу обіймає 430 с., загальний обсяг праці складає 486 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної проблеми, визначено об'єкт, предмет, хронологічні та територіальні межі дослідження, сформульовано мету й завдання роботи, окреслено її новизну і практичне значення, зазначений зв'язок з науковими програмами, відображено відомості про апробацію отриманих результатів, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження» охарактеризовано історіографію проблеми, проаналізовано джерельну базу дослідження, окреслено ключові поняття теми й методологічні підходи дослідження.

У підрозділі 1.1. *«Історіографія проблеми»* розглянуто праці істориків, соціологів, політологів, які стосуються аналізу діяльності Державного центру УНР в екзилі. Пов'язана з цим проблематика перебуває у фокусі уваги багатьох (вітчизняних і зарубіжних) дослідників. Значною мірою це детерміновано потребою конструювання нового національного гранд-наративу, в якому робота Державного центру УНР в екзилі постає вагомим етапом визвольних змагань, досвідом української дипломатії і державницьких прагнень (у цьому сенсі «історизація» ДЦ УНР є інтегральною частиною сучасності).

Українська зарубіжна історіографія, попри публіцистичний стиль викладу, містить строкатий фактичний матеріал, подає різні (часом – полярні) оцінки учасників або сучасників подій, у тому числі з посиланням на документи й листування.

Наріжним каменем для вивчення діяльності еміграційного уряду у міжвоєнний період є праця одного із очільників УНР на еміграції М. Лівичького «ДЦ УНР в екзилі між 1920–1940 роками». Автор висвітлив діяльність УНР на еміграції в цілому, особливо не деталізуючи окремі її аспекти. Так, лише фрагментарно розкрито роботу дипломатичної служби, військової ділянки роботи, зв'язки з Україною, стосунки між знаковими постатями української еміграції. Особливо цікавими є свідчення автора про малодосліджену структуру – Братство української державності. Апелює він і до документальних свідчень, проте останні представлені недостатньо повно. Позиція автора зводиться до того, що, попри всі внутрішні суперечки й переїзди урядовців ДЦ УНР, він залишався провідним представницьким органом українських політичних сил, який мав на меті консолідувати розпорошені організації і угруповання.

Автор, підсумовуючи роль ДЦ УНР в українському визвольному русі, солідаризується з А. Юриняком, автором статті «Партійність і державність» про те, що українці не уміють повною мірою використовувати наявність на еміграції законних представників останнього уряду в Україні, який має спадкоємність та «тяглість» державності.

Полемізуючи з сучасниками, прибічниками національно-демократичних переконань, українець критичну позицію стосовно статусу і перспектив ДЦ УНР з притаманним йому ригоризмом висловив відомий діяч

партії українських есерів («центральна течія»), «поборювач» Уряду УНР в екзилі М. Шаповал у розвідці «Занепад УНР». На його думку, факт існування «петлюрівського» еміграційного уряду УНР не є доказом суб'єктності Української держави або тяглості її інститутів, а лише формою політичної організації державницького спрямування. Його зовнішньополітична вага, на думку автора, є декларативною, обмеженою і суттєво не впливає на стан справ у (тодішній) УСРР. Своїм опонентам автор закидає нерозуміння реальної ситуації, яка, на його думку, полягала в цілковитій поразці українського визвольного руху і відсутності серйозних ресурсів щодо його представництва на еміграції.

Пізніша дискусія 1980-х років між В. Маркусем та Я. Рудницьким про те, чи був ДЦ УНР «справжнім» екзильним урядом, є не що інше як конотація, продовження суперечки, започаткованої у першій половині 1920-х років противниками Директорії УНР та С. Петлюри. Ціна питання залишалася тією ж – право на лідерство в українському визвольному русі. З часом з'являлися нові учасники, нові гравці визвольного руху, але право називатися урядом залишалося виключно в ДЦ УНР.

Значна кількість публікацій в українській закордонній історіографії присвячена окремим громадсько-політичним діячам. Зокрема, Д. Дорошенко написав про О. Лотоцького (міністра внутрішніх справ УНР в екзилі у 1927–1930 роках). Чимало праць – як компліментарних, так і критичних – присвячено Головному Отаманові УНР С. Петлюрі. Деякі з них, хоча і апологетичні, становлять справжню бібліографічну рідкість.

Частково проблематика, що нас цікавить, висвітлена у публікаціях представників ДЦ УНР в екзилі – А. Яковліва, О. Шульгина, К. Паньківського, М. Ливицького, Я. Рудницького та інших. До прикладу, урядовець і правник А. Яковлів, полемізуючи з М. Шаповалом, зауважив, що Державний центр і уряд УНР мають всі законні права і «легальний титул» влади УНР. Ці права і титул уряд УНР отримав від Трудового Конгресу, тодішньої «конституанти».

Для дослідження вказаної теми важливою є праця дипломата, правозахисника, міністра закордонних справ УНР в екзилі О. Шульгина «Без території. Ідеологія та чин Уряду УНР на чужині». Книга є нарисом ідеології УНР і містить загальний огляд діяльності її уряду на еміграції до середини 1930-х років. О. Шульгин навів чимало різноманітних документальних джерел (що є досить важливим, з огляду на обмеженість архівних джерел міжвоєнного періоду), наголосив на окремих аспектах зовнішніх зносин та контактів УНР на еміграції, висвітлив її співпрацю з міжнародними організаціями. Особливої уваги заслуговують документи, які стосуються Голодомору 1932–1933 років і тогочасних польсько-українських взаємин.

Міркування голови уряду (1957–1967) та президента УНР (1967–1989) М. Ливицького щодо бачення ним перспектив діяльності ДЦ УНР подані в його працях «Проблеми української міжнародної дії» (1963), «Вимушена відповідь» (надруковану у ФРН 1960 року), «Перспективи української визвольної політики. Українська Народна Республіка – дороговказ на

майбутнє» опубліковану у Нью-Йорку 1965 року, «Відносини Захід-Схід і проблеми поневолених Москвою націй» видану в Мюнхені 1975 року. Автор аналізує історичний досвід українського визвольного руху, його поразки й перспективи, подає своє бачення міжнародної політики та майбутнього Української держави.

Не можна обійти увагою і публікації активного діяча еміграційного уряду М. Добрянського. Праці «До питання кризи в Державному Центрі УНР. Інститут і асоціація» (1955) та «Документи і матеріали до сучасної ситуації в Українській Національній Раді» (1969) містять аналіз стану справ у ДЦ УНР, проблем і перспектив його діяльності, а також майбутнього українського визвольного руху в цілому. Автор обстоює думку, що попри ідеологічні розбіжності представників емігрантського передпарламенту, він залишається представницьким органом УНР і провадить боротьбу за майбутню суверенну Україну.

Зарубіжні публікації становили своєрідну, але реальну історіографічну основу, що на неї вже могли спертися дослідники незалежної України. Серед сучасних дослідників різні аспекти діяльності ДЦ УНР в екзилі досліджували переважно історики: Д. Будков, Д. Веденєєв, С. Віднянський, Т. Вронська, В. Гаврик, А. Іванова, О. Малюта, Ю. Недужко, В. Парандій, В. Піскун, В. Сідак, І. Срібняк, В. Трощинський та інші.

До базових праць української історіографії, в яких висвітлено різні аспекти діяльності ДЦ УНР, слід віднести розвідки В. Трощинського «Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище», В. Піскуп «Політичний вибір української еміграції (20-ті роки ХХ століття)», Д. Веденєєва і Д. Будкова «Юність української дипломатії», І. Срібняка «Обеззброєна, але нескорена. Інтернована Армія УНР у таборах Польщі і Румунії (1921-1924 рр.)» та інші.

Окремо варто зупинитися на ґрунтовній роботі В. Трощинського, виданій 1994 року. У монографії на основі широкого масиву джерел здійснено аналіз української еміграції в міжвоєнний період – розкрито причини появи, основні проблеми та напрями діяльності. Окремий розділ присвячено ДЦ УНР, у якому досліджується становлення еміграційного уряду та його розвиток.

Автор у полеміці з Я. Рудницьким, вслід за В. Маркусем, доходить висновку що «його міжнародно-правне існування як екзильного уряду тривало лише короткий час безпосередньо після залишення України, коли він перебував у Тарнові. Згодом він став з погляду міжнародного права політичним центром, що символізував... ідеали незалежності тієї держави, що існувала в 1917–1921 рр., але урядом в екзилі (в технічному сенсі слова!) він перестав бути вже в 1922–1923 рр.».

Монографія В. Піскуп присвячена дослідженню феномену української політичної еміграції. Обмежившись періодом 20-х років ХХ століття, авторка всебічно висвітлила проблеми соціальної адаптації, політичної поведінки й мотивації емігрантів. Вона проаналізувала їх громадянську позицію, національну свідомість і політичний вибір. Значну увагу приділено описові

диверсійних акцій більшовиків у емігрантському середовищі, спрямованих на його дискредитацію, тиск і підкуп чільних діячів.

Дослідження Д. Веденєєва та Д. Будкова, базоване на широкому колі архівних документів і літератури, вперше комплексно висвітлює процес організаційно-правового й функціонального становлення дипломатичної й консульської служби різних історичних форм української державності 1917–1923 років: національно-республіканських періодів Української Центральної Ради і Директорії, гетьманської, радянської (УСРР), ДЦ УНР в екзилі.

Робота І. Срібняка, опираючись на широку джерельну базу дає широкий зріз діяльності екзильного Уряду УНР щодо збереження та реорганізації інтернованої у таборах Польщі й Румунії Української армії та здійснює комплексний аналіз військово-організаційних заходів Державного центру УНР, що мали своїм завданням підтримку та подальше розгортання національного протибільшовицького руху на теренах України. Крім того, І. Срібняк зосередив свою увагу на висвітленні основних етапів реорганізації Армії УНР, організації військово-фахової освіти та культурно-освітньої роботи, піднесення національно-патріотичного рівня інтернованого українського вояцтва.

Вагомий внесок у дослідження проблеми вніс Ю. Недужко. Особливу увагу він звернув на міжнародні заходи та інформаційну політику екзильного уряду УНР, проаналізувавши співпрацю закордонних українців із східноєвропейською політичною еміграцією та Американським комітетом визволення від більшовизму. Спираючись на широку джерельну базу, Ю. Недужко висвітлив формування українського національно-визвольного руху в еміграції, євроатлантичний вектор міжнародної політики уряду УНР в екзилі, а також використання українською діаспорою радіостанції «Визволення» у процесі боротьби за державну незалежність України.

Попри різницю в поглядах і оцінках, усі вчені сходяться на тому, що ДЦ УНР постав за несприятливих міжнародних обставин міжвоєнної доби, коли його суб'єктність у світовій дипломатії залежала від ситуативних інтересів і мотивації союзників (насамперед, Польщі, Франції і США), зацікавлених (або не зацікавлених) у відновленні суверенної України. Дослідники відзначають вагомий внесок української діаспори країн Заходу у здобуття державної незалежності України. Зусилля закордонних українців, на їхню думку, були скеровані на проведення масштабних міжнародних інформаційних кампаній, спрямованих на захист прав і свобод людини, висвітлення правдивої історії України, розкриття справжньої сутності радянської влади. Ю. Недужко, до прикладу, відзначає, що саме ДЦ УНР забезпечував безперервність української державницької традиції в країнах Заходу протягом 1920–1992 років.

Соціально-політичний аспект діяльності ДЦ УНР у своєму дисертаційному дослідженні розглянула В. Парандій. Вона також проаналізувала роботу військової спецслужби ДЦ УНР на еміграції упродовж 1926–1936 років, зокрема, на тлі протистояння радянським спецслужбам. Підсумовуючи, авторка слушно зазначила, що на тому історичному етапі

прихильники незалежності перемогти не змогли. Але вони наблизили цю перемогу. Діяльність ДЦ УНР на еміграції упродовж Другої світової війни, висвітлена в ще одній статті дослідниці. У ній привернута увага до спроб еміграційного уряду щодо відновлення своєї присутності на території України та чинників провалу такої політики.

Особливістю сучасної української історіографії щодо проблеми яка розглядається є те, що основну увагу українських дослідників прикуто переважно до міжвоєнної доби, тоді як повоєнна діяльність екзильного уряду, зокрема – УНРади, залишилася поза увагою.

Юридичні нюанси утворення ДЦ УНР на еміграції розглядає І. Панова в статті «Утворення Державного центру УНР в екзилі: політико-правовий аспект». Дослідниця наголошує на суперечливості оцінок політичної і правової ваги утворення ДЦ УНР як інституту влади в українській історіографії. На думку дослідниці, ДЦ УНР в екзилі мав певний авторитет серед світової громадськості і статус легальної організації, яка представляла інтереси українського народу, виходячи з свого бачення цих інтересів і прагнень. Водночас, як зауважив В. Трембіцький, уряд УНР на еміграції продовжував активну нормотворчу діяльність. Утім, нормативні акти ДЦ, оскільки він мав статус громадської організації, не мали юридичної сили й відігравали роль документів програмного і організаційно-установчого характеру.

У цьому ж тематичному річизі висвітлена проблематика в статті І. Музики «Документальна спадщина ДЦ УНР в екзилі як пам'ятка правової думки». Констатується, що основними напрямками політико-правової думки ДЦ, були: соціалістичний, ліберально-демократичний, націоналістичний та монархічний і обстоювалися ідеї незалежності, соборності та неперервності української державницької традиції та позиціонування ДЦ УНР в екзилі й сучасної Української держави правонаступниками УНР 1917–1919 рр.

Робота керівних органів ДЦ УНР (у статті вони названі «політично-громадські органи УНР») упродовж усього періоду існування ДЦ побіжно проаналізована в статті О. Вовк і Ж. Дзейко. Через призму еміграційної «конституції» оцінюються «способи організації органів УНР» як президентсько-парламентська республіка, розглядаються «компетенції складових частин Державного центру УНР».

Аналізу правонаступності України в контексті прийняття історико-культурної, ідеологічної та правової спадщини УНР присвячені публікації А. Іванової. Зазначається, що передумови такого роду ініціатив були створені ще на початку 1990-х років, коли ні наукове, ні політико-правове середовище не виявилось готовим дати фахові юридичні оцінки історико-правовим реаліям українського державотворення». Вартісними видаються пропозиції А. Іванової щодо доцільності створення експертної наукової комісії для подальшого вивчення питання правонаступності та про необхідність, посиляючись на досвід наших сусідів, закріпити у Конституції України історичні основи державності.

Свій внесок у розробку досліджуваної дисертантом проблематики зробили польські історики. Насамперед слід згадати наукові доробки Е. Вішки, який ґрунтовно досліджує українську еміграцію та її пресу у Польщі у 1920 – 1939 рр.

Етапним дослідження у польській історіографії стала монографія Я. Бруського «Петлюрівці. Державний центр УНР в еміграції(1919-1924)». У цій роботі дослідник аналізує діяльність українського уряду у вигнанні у перший період його діяльності, використовуючи широку джерельну базу. Автор зупиняється, зокрема, на стосунках Державного центру УНР з польською владою. В іншій своїй роботі, присвяченій політиці «прометеїзму», він зупиняється на аналізі політики II Речі Посполитої щодо Радянської України. Діяльність ДЦ УНР у Польщі в своїй статті декілька років тому висвітлив Я. Пісулінський. Він також опублікував розлоге дослідження «українського питання» в польській зовнішній політиці міжвоєнної доби, беручи до уваги історичний досвід УНР, ЗУНР і УСРР.

При цьому необхідно зауважити, що польські вчені розглядають лише період діяльності ДЦ УНР, який пов'язаний із перебуванням емігрантського уряду на їх Батьківщині, у контексті його співпраці з Ю. Пілсудським.

У підрозділі 1.2. **«Джерельна база дослідження»** її аналіз побудований на характеристиці опублікованих та неопублікованих документальних писемних джерел. У опублікованих джерелах за видовою класифікацією доцільно виокремити три підгрупи: документальні джерела, наративні джерела та періодична преса.

Представниками української діаспори було зроблено і перші серйозні кроки із створення документальної бази для вивчення діяльності ДЦ УНР. Суттєвим здобутком на цьому шляху став збірник «Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі. Статті і матеріали» (за редакцією Л. Винара та Н. Пазуняк). Ця публікація 1993 р. містить найважливіші документи ДЦ УНР та нариси про його очільників, супроводжується змістовними коментарями укладачів та фотоілюстраціями. Частина збірника присвячена процесу передачі повноважень Державного центру владі незалежної України у серпні 1992 року. Це – перше комплексне видання джерел з історії діяльності ДЦ УНР на еміграції впродовж понад 70 років. Ширша документальна основа дозволила висвітлити більшу кількість різних аспектів проблеми.

Розлога документальна база аналізованої проблематики міститься у збірнику «Український парламентаризм на еміграції. Державний центр УНР: документи і матеріали, 1920–1992». Це видання є найповнішим зібранням – своєрідною антологією джерельної бази з досліджуваної теми. У ньому оприлюднено документи українських еміграційних представницьких органів – Ради Республіки (1921 р.) та Української Національної Ради (1948–1992 рр.). Переважна більшість документів в Україні опублікована вперше. Наведена у виданні колекція унікальних історичних документів, які охоплюють 72 роки діяльності ДЦ УНР в екзилі, унаочнює його спадщину,

засвідчуючи неперервність демократичних традицій українського парламентаризму й державності упродовж усього XX століття.

Крім того, матеріали які стосуються повоєнного періоду розкривають діяльність не лише УНРади. Вони, як правило, містять детальні звіти про роботу президентів та урядів УНР між сесіями, а отже дають чимало інформації про роботу виконавчих інституцій ДЦ на міжнародному, інформаційному, гуманітарному, організаційному та інших відтинках роботи.

Цінними джерелами є опубліковані матеріали сесій Української національної ради. Як правило, такі об'ємні збірники видавалися через кілька місяців після сесії, після опрацювання протоколів засідань. Першим таким виданням стали документи другої сесії. Особливо ґрунтовними виданнями були друковані матеріали з третьої по п'яту сесію включно. У цих збірниках надавалася детальна інформація про перебіг сесії, звіти президентів, голів УНРади та уряду, окремих ресортів (міністерств), урядових представництв у різних країнах світу. Хороша, як на той час, поліграфічна база дозволяла розміщати в цих виданнях фотографії діячів, висвітлювати публічні заходи Державного центру, взірці облігацій Позички визволення України, марки еміграційного уряду та інші матеріали.

Видання матеріалів з шостої по десяту сесії мають більш лапідарне виконання, без публікації протоколів засідань та ілюстративних матеріалів. Це були, як правило, тиражовані на різнографах брошури менші за обсягом та простіші за виконанням. Така зміна підходів до видавничих продуктів не в останню чергу зумовлена зменшенням фінансової спроможності Державного центру через звуження партійної бази та об'єктивними демографічними процесами.

Про розвиток та зміни «екзильної конституції» Державного центру УНР свідчать видання різних років «Тимчасового Закону про реорганізацію ДЦ в екзилі». Серед інших, важливими є видання 1979 року, де у новій редакції Закону суттєво зменшувалися повноваження УНРади на користь президента та уряду та редакція 1989 року у якій відновлювалися чимало положень первісного закону від 1948 року.

Значний інтерес для розв'язання поставлених у дисертації завдань викликають джерела особистого походження: мемуари, щоденники, листування тощо. Ці праці містять велику кількість ексклюзивних фактів, проливають світло на мотивацію тих або інших вчинків багатьох політичних діячів, себто містять деталі, що без них не можна зрозуміти підґрунтя важливих подій. Варто відзначити видану у 2019 році окремою книгою, епістолярну спадщину А. Лівницького (1919–1954 рр.). Разом з тим згадані джерела вимагають від дослідника обережності, потребують критичної перевірки, верифікації.

Періодичні видання української діаспори опрацьовувалися дисертантом у Відділі україністики Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, у Бібліотеці імені Олега Ольжича в Києві та в інших книгозбірнях. Було використано також доступні електронні ресурси.

Важливі питання досліджуваної теми знайшли відображення на сторінках наукових і публіцистичних часописів: «Тризуба», «Свободи», «Діла», «Українського історика», «Мети», «Українського слова», «Бюлетеня Українського Інформаційного Бюра», «Українського самостійника» та інших.

У перелічених виданнях публікувалися перші історіографічні дослідження проблематики. Слід особливо зупинитися на часописі «Тризуб». Видання систематично публікувало документи та інформацію пов'язані із діяльністю ДЦ УНР в екзилі: програмові та біографічні матеріали, політичну та міжнародну хроніку, історичні, економічні, культурологічні та інші дослідження. Якщо додати тривалість (понад п'ятнадцять років) та періодичність виходу (щотижня, за невеликими винятками) – роль часопису важко переоцінити для дослідження згаданої проблематики. У 60-70-х роках минулого століття значну роботу було проведено часописом «Український історик». Він публікував роботи діячів УНР, оприлюднював огляди джерел і статті діаспорних дослідників.

Завдяки застосуванню цифрових технологій в історичній науці ми маємо змогу використовувати фонди електронних бібліотек та архівів окремих періодичних видань. У першу чергу слід згадати електронний ресурс «Діаспоріана» – українську діаспорну електронну бібліотеку. В цій бібліотеці досить повно представлений науковий доробок українських істориків, спогади діячів Державного центру та сучасників, є значний обсяг періодичних видань за темою дослідження.

На інших інтернет-ресурсах є оцифровані повнотекстові випуски журналу «Український історик» за 1965–1991 роки, газети «Свобода» за понад столітню історію її видання, частково газети «Діло», часопису «Тризуб» та деяких інших тогочасних періодичних видань.

Неопублікована частина джерельної бази включає в себе насамперед опрацьовані дисертантом документи Центрального державного архіву вищих органів влади й управління України (ІЦДАО України) у фонді 5235 «Уряд Української Народної Республіки в екзилі». Він нараховує 2198 справ з 1920 по 1991 роки.

До цього фонду увійшли документи інституцій Державного центру УНР з країн перебування (ФРН, Великої Британії, США, Канади) та інших країн світу, де існували представництва виконного органу (уряду) УНР в екзилі. Іншою складовою фонду стали документи, зібрані окремими політиками та громадськими діячами, зокрема Президентом УНР в екзилі Степаном Витвицьким, головою Союзу українських ветеранів генералом Василем Філоновичем та іншими.

Фонд 5235 «Уряд Української Народної Республіки в екзилі» містить машинописні та друковані документи органів влади (Президента, президії УНРади, сесій УНРади, виконного органу, представництв ВО ДЦ УНР та товариств прихильників УНР), офіційне та приватне листування, періодичні видання, наукові, публіцистичні роботи та підготовчі матеріали до них, фото з офіційних та приватних зібрань, поштові марки, гроші УНР та інші документи.

У фонді зберігаються також документи та листи інших політичних, громадських, релігійних і наукових організацій, приватних осіб які співпрацювали з цими інституціями. Крім цього, тут зосереджена документація, яка стосується внутрішньо організаційної, фінансової та господарської діяльності ДЦ УНР.

Фонд 5235 ЦДАВО України є найбільш повним зібранням документів, які стосуються діяльності ДЦ УНР в екзилі з середини 1940-х – початку 1990 років. Опрацювання цих джерел дозволило дисертантові зрозуміти і проаналізувати механізм функціонування Державного центру УНР, взаємодію між його складовими частинами, політичним та громадським представництвом і політичними силами які не входили до ДЦ.

Значний інтерес і цінність становлять також документи названого архіву розміщені в особовому фонді С. Петлюри (3809), фондах Канцелярії Директорії УНР (1429), Міністерства закордонних справ УНР (3696), Військового міністерства УНР (1075), а також Ради народних міністрів УНР (1065). Матеріали з цих фондів стосуються насамперед перших років діяльності еміграційного Державного центру УНР. Серед іншого, слід відзначити збірку документів першого еміграційного передпарламенту – Ради Республіки (1921), яка міститься у фонді Ради Республіки УНР (3656). Серед іншого, у цьому фонді є законодавство про Раду Республіки, постанови Ради народніх міністрів про її скликання та протоколи засідань сесії.

Важливі й цінні документи є в Центральному державному архіві зарубіжної українки (ЦДАЗУ). Йдеться про фонд 35 «Державний центр Української Народної Республіки в екзилі». Він налічує 89 справ та охоплює період з 1920 до 2006 року.

Це, зокрема, комунікати, відозви, декларації, підготовчі документи з проведення політичних форумів, протоколи засідань Уряду УНР в екзилі, листування (зокрема, конспіративне), відбитки статей, проєкти і варіанти законів, постанови, ухвали, резолюції, звіти, розпорядження, бюлетені про становище в СРСР та країнах Європи, документи, що відбивають відносини ДЦ УНР з іншими еміграційними політичними і громадськими структурами, тексти доповідей, обіжники, меморандуми та інші документи (зокрема, документи, що висвітлюють організаційну діяльність Австралійської репрезентації Державного центру УНР в екзилі та її відносини з іншими організаціями). Особливістю цієї збірки є значна кількість документів із власноручними підписами діячів ДЦ та оригінали листів до них. Одним із найважливіших документів колекції є оригінал «Грамоти про складення повноважень і припинення діяльності Державного Центру УНР в екзилі» від 22 серпня 1992 року за підписами очільників ДЦ – М. Плав'юка, М. Воскобійника та І. Самійленка.

У 2019-2020 роках Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України відкрив доступ документальних матеріалів про діяльність Державного центру УНР у 20-30 роках ХХ ст. Основу колекції становлять

документи Іноземного та Контррозвідального відділів Державного політичного управління УСРР у 1919–1936 роках.

Збірка містить майже 350 документів: оригінали та копії документів екзильного уряду УНР, дипломатичні меморандуми та заяви, накази, резолюції, відозви, листи, фотографії тощо. Серед них можна знайти матеріали про тогочасних лідерів українських державних інституцій на еміграції та документи, що стосуються убивства С. Петлюри. Ці документи зібрані в тематичному збірнику в трьох томах «Діяльність УНР 1920–1930 років минулого сторіччя в архівних документах розвідки».

Дисертантом були також проаналізовані документи й матеріали, що зберігаються у фондах Поточного архіву ОУН в Києві. Тут, зокрема, знаходяться матеріали екзильного уряду УНР, УНРади, Фундації імені Олега Ольжича. З-поміж них велику цінність становлять аудіозаписи спогадів Президента УНР в екзилі М. Плав'юка.

Тарнівський період діяльності та пізніший, варшавський, представлені фондом мікрофільмів Товариства імені Тараса Шевченка з Бібліотеки народової у Варшаві, фондом 380 «Інтернована українська армія» Центрального військового архіву у Варшаві та Архівом актів нових (Варшава). Документи цих архівних установ стосуються діяльності голови Директорії, Ради Республіки, Ради народніх міністрів, окремих міністерств, підготовки другого Зимового походу, стану інтернованої української армії. Тут також представлені щоденники, спогади та рукописи праць українських політиків та військових. Особливу цінність для проблематики дисертації становлять протоколи засідань Ради Республіки та регламент (регулямін) її роботи з фондів Бібліотеки народової у Варшаві.

Аналіз джерельної бази дослідження був би неповним без огляду фондів Бібліотеки імені Симона Петлюри в Парижі. Фонди бібліотеки зберігають унікальні архівні матеріали та містять колекцію понад 30 000 книг. Серед іншого тут є архів часопису «Тризуб», архіви діячів УНР (В. Прокоповича, Д. Андрієвського та ін.), архів Дипломатичної місії УНР у Франції, архів Головної еміграційної ради, матеріали судового процесу над вбивцею Головного отамана, агентом ОГПУ СРСР С. Шварцбардом, окремі документи С. Петлюри та інших політиків і урядовців.

Специфічну групу джерел, використаних в дослідженні становлять різноманітні фінансові звіти. Насамперед це матеріали ресорту фінансів екзильного уряду та представництв виконавчого органу у різних країнах світу. Ці документи дозволяють визначити рівень підтримки Державного центру УНР в езилі серед еміграційного громадянства та його активність у різних країнах світу.

У підрозділі 1.3. **«Ключові поняття теми, теоретичні і методологічні підходи»** подано теоретичне обґрунтування найважливіших положень і термінології, проаналізований комплекс наукових методів і підходів, що застосовувались у дисертації. Готуючи своє дослідження, дисертант використовував кілька ключових понять, що становлять теоретичні основи дисертації.

Базисним в дисертації є поняття «Державний центр Української Народної Республіки в екзилі». Воно є самоназвою, тому більш коректно буде послуговуватися саме ним. Походить від англійського слова «exile» – вигнання, вигнанець, емігрант. У науковому обігу присутні також тотожні поняття: «Державний центр Української Народної Республіки на еміграції», «Державний центр Української Народної Республіки у вигнанні», «Державний центр Української Народної Республіки в еміграції».

Останнє поняття, на наш погляд є менш коректним, оскільки більш уживаним у цій конструкції є прийменник «на». Також інколи вживається як відповідник поняття «Уряд Української Народної Республіки на еміграції/у вигнанні/ в екзилі». Вживання поняття «уряд» у розумінні «Державний центр» також допускається, але для читача який не зовсім розуміється на подібних тонкощах, інколи можуть виникати певні складнощі у сприйнятті, оскільки в системі Державного центру існувала окрема інституція виконавчої влади – уряд.

Поняття «уряд Державного центру УНР» у тогочасній політичній практиці також мало певні відповідники. Тривалий час (до 1970-х років) більш уживаними, особливо назовні, були поняття «виконний орган», «виконавчий орган». Це було пов'язано із певними застереженнями частини діячів Державного центру УНР, що використання поняття «уряд» може викликати недружні дії з боку офіційної влади країни перебування Державного центру. На практиці такі побоювання були значним перебільшенням, оскільки уряди західних країн ставилися із відомою часткою емпатії до українських політичних емігрантів.

Представницькі органи в системі Державного центру – Рада Республіки та Українська національна рада (УНРада) сприймалися еміграційною громадою як екзильні передпарламенти. Розуміючи умовність діяльності цих представницьких інституцій, еміграційні політики вживали поняття «передпарламент» у розумінні «представницький орган, що працює до скликання парламенту незалежної України».

Поняття «Президент Державного центру УНР» неформально почало застосовуватися ще у міжвоєнний період, а нормативне закріплення отримало у «Тимчасовому законі про реорганізацію Державного Центру УНР в екзилі» у 1948 році. С. Петлюра та «ранній» А. Лівіцький послуговувалися посадами голова Директорії та Головний Отаман військ УНР. З 1948 року А. Лівіцький, С. Витвицький, М. Лівіцький та М. Плав'юк послуговувалися титулом Президент УНР.

Специфіка окреслених у роботі наукових завдань визначила застосування дисертантом відповідних загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, що покликані насамперед сприяти цілісному аналізу проблеми.

Йдеться передусім про принцип історизму, що передбачає підхід до історичних процесів і явищ з позиції динаміки, змінності, вивчення взаємозв'язків між ними та їх взаємообумовленостей. Саме тому історія

Державного центру УНР в екзилі досліджувалася у зв'язку із загальними тенденціями і процесами, що мали місце в українській політичній еміграції.

Об'єкт дослідження розглядався як цілісна система завдяки системно-структурному методу. Він орієнтував дисертанта на виявлення різних типів зв'язку в об'єкті дослідження і формування їх у єдину теоретичну композицію. Як відомо, кожна система має певну структуру, що складається з підсистем та окремих елементів. За допомогою системно-структурного методу дисертант досліджував процес формування і еволюції Державного центру УНР у міжвоєнний період, у повоєнний час, а також за умов проголошеної М. Горбачовим «перебудови», що несла в собі не лише фермент політичної демократизації, а й початки деструкції «червоної імперії» у формі Радянського Союзу, себто початки незалежної від згаданого Союзу України.

Розв'язанню поставлених завдань сприяв і проблемно-хронологічний метод. Він дозволив логічно розподілити досліджуваний матеріал на низку проблем, кожна з яких могла розглядатись у хронологічній послідовності. Це дозволило також дисертантові обґрунтувати межі основних періодів формування і розвитку Державного центру УНР в екзилі, виразно окреслити специфіку кожного із цих періодів.

Конструктивним для роботи дисертанта став метод історичної антропології. Його не можна уникнути, коли йдеться про політичну історію, адже політики не існує поза людською діяльністю. Цей метод дозволив у межах визначеного обсягу показати причинно-наслідкові зв'язки і закономірності розвитку політичних поглядів і кар'єри осіб, причетних до діяльності Державного центру УНР в екзилі. Це дозволило увиразнити співвідношення суб'єктивного, особистісного чинника в діях згаданих осіб і об'єктивних чинників (логіки політичної боротьби за умов протистояння двох відмінних військово-політичних та соціально-економічних систем, протистояння чи контрверсій між різними політичними сегментами в українській діаспорі тощо).

При підготовці та написанні роботи, серед інших, використовувалися також описовий, порівняльний й аналітично-синтетичний методи.

Застосування згаданих методів дозволило розв'язати поставлені в дисертації завдання, а також потрактувати досліджуваному проблему у ширшому контексті, у зв'язку із процесами, що мали місце тоді у світі, у Радянському Союзі і в тодішній Україні.

У другому розділі «Політико-правові засади становлення та діяльності ДЦ УНР в екзилі у 1921–1945 роках» простежені історичні передумови які призвели до переходу уряду УНР на еміграцію, проаналізована політико-правова база діяльності уряду в екзилі, розглянута ідеологія діяльності урядового центру щодо відновлення незалежності держави.

У підрозділі 2.1. **«Історичні передумови виникнення та діяльності екзильного уряду»** розглядаються основні причини занепаду трьох форм державності упродовж української революції 1917–1921 рр. Відсутність

внутрішньої політичної консолідації та здатності до компромісів, мінлива підтримка тогочасного українського населення, відсутність потужних зовнішньополітичних союзників та агресія більшовицької Росії призвели до втрати національної державності.

Аналізується перший період на еміграції: підготовка до повернення в Україну, заопікування армією та урядовими структурами, допомога великій кількості емігрантів, які залишилися без визначеного статусу та засобів до існування.

У підрозділі 2.2. *«Політико-правове підґрунтя функціонування уряду в еміграції»* охарактеризована політична практика у 1917–1921 рр. і правові процеси та документи, які регулювали діяльність Державного центру УНР в екзилі. З огляду на те, що ні в УНР, ні в Українській державі не було діючої конституції, опоненти УНР та її керівництва часто критикують положення тимчасових конституційних актів. Насамперед ідеться про рішення Трудового Конгресу щодо права Директорії ухвалювати закони та «Закон про тимчасове Верховне Управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці» від 12 листопада 1920 року. Цей закон, який був ухвалений на території України, звів воєдино існуючі законодавчі акти щодо вищих органів влади та зліквідував деякі правові прогалини, зокрема, виписавши порядок заміщення вищих посадових осіб, у тому разі, якщо вони не могли виконувати свої обов'язки.

Дискусії про легітимність Директорії після листопада 1920 року мають швидше політичний, ніж правовий характер, з великою часткою суб'єктивних нашарувань. Останні стосуються, насамперед, особистості С. Петлюри та його діяльності на чолі УНР. Його феномен полягав у тому, що він вступив на найвищий щабель державної ієрархії УНР не прагнучи диктаторських повноважень. Про це, зокрема, свідчать неодноразові намагання у 1920 році повернути до виконання обов'язків членів Директорії Ф. Швеця і А. Макаренка. Слід наголосити, що С. Петлюра, попри наявні його недоліки як політика і державного діяча, залишався репрезентантом і очільником УНР. Натомість його критики, якщо не брати до уваги більшовиків, перебували за межами України і реальної політики. Важливо також зазначити, що статус емігрантів вони набули за власними рішенням, а не через дії влади УНР.

ДЦ УНР в екзилі став державно-політичним центром українського народу, репрезентантом легітимної української влади, витісненої з власної території внаслідок військової інтервенції. У цьому полягала основоположна різниця між Державним центром і різноманітними емігрантськими організаціями, які утворилися після 1920 року та репрезентували політичні течії чи громадські інтереси українців, які опинилися поза Україною.

У підрозділі 2.3. *«Ідеологічні принципи ДЦ в екзилі»* розглянуто ідеологію відновлення незалежності української держави. Ідеологічно різнополярне ХХ століття вимагало від українського екзильного уряду побудови й підтримки таких парадигм, які б мобілізували українське громадянство (як в Україні, так і поза її межами) на боротьбу за відновлення

державної незалежності. Складність ідеологічного напрямку діяльності еміграційного уряду полягала в необхідності об'єднання політичних сил, які сповідували різні політико-ідеологічні доктрини, у межах одного Державного центру. Різні світоглядні позиції, моделі майбутнього та методи їх досягнення тривалий час ставали на заваді такого об'єднання. Разом з тим, агресивне зовнішнє середовище вимагало від ДЦ УНР конкурентної політики, насамперед в ідеологічній царині.

Ідея соборності, радше її трактування політичними супротивниками, ставала інструментом політичної боротьби. Не уникнув цієї проблеми і Державний центр УНР, діяльність якого була позначена протистоянням з внутрішніми опонентами. Слідом за С. Петлюрою, провідні діячі ДЦ сповідували «наддніпрянський централізм», як ідею відновлення об'єднаної держави.

Альтернативою більшовицькій ідеології та державі мала стати ідеологія побудови демократичної і правової держави: Державна влада в Україні мала встановитися ґрунтуючись на праві і законі. Розуміння демократії українськими діячами було ідентичним західному: право, закон, свобода. Відданість ідеям демократії у міжвоєнний період не додавала прихильників Державному центру УНР, оскільки у цей період набували популярності крайні тоталітарні ідеології комунізму, фашизму та націонал-соціалізму.

У третьому розділі «Вищі органи влади Української Народної Республіки у 1921–1945 роках» проаналізовано діяльність урядового центру в умовах міжпартійної політичної боротьби, захист інтересів України через інструментарій міжнародної політики та основні напрями роботи ДЦ в ході Другої світової війни.

У підрозділі 3.1. *«Уряд в умовах політичної боротьби української еміграції»* простежено основні напрями роботи Державного центру у міжвоєнний період через призму політичного суперництва з опонентами з-поза меж екзильного уряду. Уряд, на переконання очільників ДЦ головним чином мав працювати на потреби війни за визволення України. Серед вимог до міністрів передбачалося наявність програми дій не лише в еміграції, але і в Україні. Початок ефективної діяльності урядових структур залежав від створення законодавчого правового поля, добору кваліфікованих урядовців, створення оптимальної управлінської структури (в умовах гострої нестачі фінансів), вивчення досвіду як повноважних європейських урядів так і екзильних.

Багато сподівань покладалося на Раду Республіки – еміграційний передпарламент, який разом із обранням нового уряду, мав підготувати законодавчу базу для повернення до України. Однак, потужного удару по роботі та існуванню Ради Республіки завдав польсько-більшовицький договір укладений у березні 1921 року. За його умовами припинялася можливість легальної діяльності українських еміграційних державних інституцій на території Польщі. Крім того, поразка другого Зимового походу показала примарність тактики швидкого повернення в Україну.

Нова стратегія боротьби з більшовизмом в Україні вибудовувалася в жорсткому протистоянні із «старими» та новоутвореними політичними партіями і групами: есерами, монархістами, УВО (пізніше ОУН), які позиціонували себе як альтернативу ДЦ УНР в екзилі.

Трендом міжвоєнної доби у міжнародній і внутрішній політиці багатьох європейських та світових країн став реваншизм. Крайні, радикальні ідеї соціалістичного чи націоналістичного гатунку були популярні і серед емігрантів-українців, які щиро прагнули відновлення власної держави. Поміrkована ідеологія Державного центру УНР не пропонувала швидких рецептів на цьому шляху і не змогла стати у цей період консолідуючою та об'єднавчою платформою для більшості політичних партій та груп.

У підрозділі 3.2. *«Діяльність ДЦ УНР на міжнародній арені»* охарактеризовано основні напрями міжнародної діяльності еміграційного уряду. Особливістю такої діяльності став не просто пошук союзників, які були зацікавлені у відновленні української держави. Перш за все європейцям необхідно було доказати українську окремішність, та схилити на свій бік світову дипломатію.

Головним зовнішньополітичним майданчиком для ДЦ УНР стала Ліга Націй. До «великої» політики українці долучалися через «Українське товариство прихильників Ліги Націй». Особливо ефективним був період до прийняття СРСР до цієї міжнародної організації. Уряд ставав на захист українських емігрантів, виступав проти примусової праці, терору та репресій в СРСР, проти радянської ідеї «економічного замирення» та прийняття СРСР до Ліги Націй. Використовуючи механізми цього міжнародного форуму, ДЦ став на захист українського населення у Польщі, яка у 1930 році провела дискримінаційну акцію «пацифікації», виступав за участь України у пан-європейському процесі, «прометеївському» русі та ін.

Одним із найдієвіших заходів еміграційного уряду став захист населення України від сталінського Голодомору у 1932–1933 рр. Крім великого міжнародного резонансу, уряд у співпраці із іншими українськими та міжнародними структурами долучився до організації допомоги українцям, які страждали від голоду.

У підрозділі 3.3. *«Державний центр в умовах Другої світової війни»* розглянуто діяльність еміграційного уряду УНР у ході протистояння тоталітарних режимів у Європі у 1939–1945 рр. Події Другої світової війни не справдили сподівання ДЦ УНР на відновлення незалежності України. Структури ДЦ УНР у Франції, Польщі та Чехо-Словаччині опинилися під нацистським контролем та унеможливили активну діяльність еміграційного уряду. Президент УНР А. Лівицький з осені 1939 по 1944 рр. був обмежений у політичній діяльності. Він передав на дев'ять місяців свої повноваження прем'єр-міністрові В. Прокоповичу, який перебував у Парижі, але після окупації Німеччиною Франції такий крок втратив сенс. Не вдалося створити ефективні військові підрозділи з УПА «Поліська січ», які пізніше були перейменовані в УНРА. Не в останню чергу до цього призвело протистояння із іншими українськими військовими формуваннями, насамперед під

політичним керівництвом ОУНР. Лише на заключному етапі цієї війни у Європі уряд долучився до спроб консолідувати розрізнені військові формування, які діяли в німецькій армії. Зрештою, це допомогло уберегти більшість цих частин від радянського полону, але на певний час спричинило упереджене ставлення західних союзників.

Під час останнього етапу військових дій на європейському континенті, наприкінці 1944 – у першій половині 1945 рр., коли ослабнув поліцейський контроль, президенту А. Лівицькому вдалося змобілізувати частину політикуму для відновлення активної діяльності Державного центру. Важливими кроками стало залучення представників нової хвилі еміграції з Центру та Сходу України та представників поміркованого політичного крила з Галичини та Волині для роботи в еміграційному уряді.

У четвертому розділі **«Реорганізація Державного центру в екзилі»** маркуються політико-організаційні трансформації, яких зазнав Державний центр влітку 1948 року в результаті входження до нього переважної більшості політичних сил української еміграції.

У підрозділі 4.1. **«Підготовчі процеси та реорганізація урядових інституцій УНР після Другої світової війни (1945–1948 роки)»** розглядається хід повоєнних перетворень в ДЦ УНР та його основні причини. Діяльність Державного центру УНР у цей період позначена реальними заходами із консолідації еміграційних партій та груп. Апогеем цього процесу стали події 1948 року, коли переважна їх більшість (за винятком не найчисельнішої політичної групи українських монархістів – Союзу гетьманців-державників) увійшла до реорганізованої системи Державного центру. За узгодженням «Тимчасовим законом про реорганізацію Державного центру УНР в екзилі», який у червні 1948 року підписав Президент УНР А. Лівицький в структурі Державного центру УНР з'явилася представницька інституція Українська національна рада.

Ще однією важливою особливістю діяльності Державного центру УНР на еміграції у цей період стала репрезентованість у ньому представників усіх регіонів України. Крім того, було продовжено традицію українського парламентаризму ХХ століття, започатковану Українською Центральною Радою, Конгресом Трудового Народу, продовженою еміграційною Радою Республіки та соймом Карпатської України.

У підрозділі 4.2. **«Тимчасовий закон про реорганізацію – «конституція» еміграційного життя ДЦ УНР»** проаналізовано вплив цього законодавчого акту на політичне життя усієї української еміграції в цілому, та Державного центру зокрема. Закон, який став без перебільшення «екзильною конституцією», попри відносність та специфіку його застосування, був досить прогресивним документом. У ньому закріплювалися демократичні засади діяльності Державного центру, закладався принцип розподілу влади на законодавчу, виконавчу та судову, принцип безперервності влади та інститут контрасигнації. Тимчасовий закон уможливив розвиток особливої форми парламентаризму та виборчого законодавства за умов еміграції, що значно збагатило українські

демократичні традиції. Особливої актуальності це набувало в той час, коли в окупованій Україні існував тоталітарний комуністичний режим із однопартійною системою та відсутністю основних політичних прав та свобод громадян. Можна стверджувати, що Державний центр УНР в екзилі у повоєнний період зберігав для майбутніх поколінь українців ідеї парламентаризму і конституціоналізму, якими послуговувалися розвинуті західні демократії та які пізніше стали наріжними принципами утворення Європейського Союзу.

Аналіз Тимчасового закону про реорганізацію Державного центру УНР в екзилі за весь період його дії свідчить, що Тимчасовий закон, з одного боку, створював легітимні умови для практичної діяльності всіх інститутів та суб'єктів Державного центру УНР у вигнанні, а з іншого – забезпечував важливий символічний зв'язок із Конституцією 1918 року та конституційними законами доби Української революції 1917–1921 років, що свідчило про безперервність боротьби українців за відновлення незалежності своєї держави.

У підрозділі 4.3. *«Партійна боротьба на еміграції: єдність мети та різність поглядів»* висвітлено політичне життя українського партійного сегменту. Проблема саморганізації української еміграції турбувала не лише вищий ешелон політиків. Політично активні партійці та громадські активісти також активно обговорювали подальші перспективи та форми визвольної діяльності.

Основна боротьба в середовищі української еміграції точилася між політичними партіями та групами, які репрезентували широкий спектр українського суспільства. Маючи спільну мету – відновлення незалежної Української держави, ці політичні угруповання пропонували своє бачення досягнення цієї мети. Радикалізм та тоталітарність ОУН, консерватизм гетьманців та назагал демократичні переконання партій, які тяжіли до т. зв. «уенерівського» табору, ґрунтувалися на різних політичних ідеологіях, часто замішаних на міжособистісних конфліктах.

Все це, а також певна замкнутість та закритість еміграційного середовища, відсутність притоку свіжих сил до партійних структур спричиняли необґрунтовані конфлікти та розколи. Практично кожна партія пережила кілька організаційних розколів, які, зрештою, лише ослаблювали організоване політичне життя в екзилі. Виступаючи за консолідацію громадсько-політичної діяльності, різні політичні партії по-своєму окреслювали межі такої консолідації та її організаційні форми. На різних етапах 44-річної діяльності поняття «консолідації» політичних сил сприймалося і як політична доцільність, і як самоціль. Зрештою, воно було значною мірою здискредитоване їх практичною діяльністю.

У п'ятому розділі *«УНРада у 1948–1992 роках»* проаналізована діяльність еміграційного передпарламенту та показана його роль у процесі консолідації політичної складової української еміграції.

У підрозділі 5.1. *«Перша – п'ята сесії УНРади (1948–1966 рр.)»* розкрито перший період діяльності Української національної ради. Закон про

реорганізацію ДЦ УНР чітко розмежовував повноваження та прерогативи усіх складових ДЦ. Чи не найважливішим кроком стало створення представницької інституції – еміграційного передпарламенту, до якого на початковому етапі обиралися представники політичних партій за умовно пропорційною системою виборів. УНРада мала складалася з 40 членів, яких делегували окремі політичні партії об'єднані в чотири політичні сектори по 12 делегатів: соціалістичний, центристський, націоналістичний, та монархічний (4 делегати). Кожна партія створювала окрему парламентську фракцію. На практиці було обсаджено 36 мандатів і залишалися 4 вакансії для представників консервативно-монархічного сектору. Таким чином в Українській національній раді було досягнуто представництва всіх українських політичних сил, крім гетьманців.

Наявність такого представницького майданчика дозволило вирішувати багато суперечливих питань поточної політики, але повністю не усунуло проблему лідерства у національно-визвольному русі серед політичних партій та груп. СГД, а згодом і «революційна» ОУН виступали із альтернативними концепціями відновлення незалежної Української держави. Меншою мірою проявлялися суперечності з іншими політичними силами, які, як правило, мали несистемний характер. ДЦ УНР здійснював перманентні спроби консолідації наявних політичних сил в еміграції – питання єдності дій грало свою екзистенційну роль. Попри це, даний період був більш стабільний ніж наступний, УНРада мала більш широке представництво та прогнозовану політику.

У підрозділі 5.2. *«Шоста – десята сесії УНРади (1967–1991 рр.)»* показано подолання кризових явищ в УНРаді спричинених звуженням партійного представництва, і як результат, підтримки еміграційним співтовариством. Не допомогло і те, що до партійної складової УНРади, додалося ще два сектори – громадський (до якого обиралися активні діячі товариств прихильників ДЦ УНР) та номінаційний (до нього кооптувалися подані урядом і узгоджені з Президентом представники громадськості). Вплив виконавчих структур на формування складу УНРади був визначальним. Період від сьомої по дев'яту сесії був позначений зменшенням ролі УНРади у Державному центрі та порушенням балансу між складовими ДЦ, що знайшло своє відображення у зміні Тимчасового закону.

Зрештою, ця криза була подолана після дев'ятої сесії. На наступній, десятій сесії УНРади взяли участь політичні сили (ОУН, УРДП), які до того часу в силу різних причин дистанціювалися від Державного центру. На заключному етапі своєї діяльності УНРада докладала усіх можливих зусиль для встановлення більш тісних стосунків між діаспорою та Україною, Верховною Радою і УНРадою для «пов'язання» двох історичних етапів боротьби за державну незалежність – періоду 1917-20 рр. і державних зусиль Верховної Ради України у перші роки 1990-х.

У шостому розділі «Президент та уряд УНР у 1948–1992 роках»

У підрозділі 6.1. *«Президент»* простежується роль інституту президента в системі Державного центру. Попри те, що в українській

політичній практиці 1917–1921 років не було практичного досвіду, а тим більше традицій, такої державної інституції як президент Республіки, ця посада виявилася досить органічною в політичному ландшафті Державного центру УНР на еміграції. Логіка політичного процесу 1919–1920 рр. щодо перетворення колективного революційного органу – Директорії УНР в одноосібну інституцію досить швидко окреслили потребу зміни назви вищої державної посади в УНР. Неофіційно титул президента вживався в ДЦ УНР ще у міжвоєнний період, а з 1948 року він був закріплений у законодавстві рішенням першої сесії Української національної ради.

Як і УНРада, Президент УНР в екзилі, відігравав важливу роль в системі Державного центру УНР. Практично усі важливі рішення ДЦ потребували затвердження Президентом, також він міг ініціювати зміни в уряді, його відставку або розпуск еміграційного передпарламенту. Політична постать Президента мала уособлювати певні символи, важливі для національно-визвольної боротьби – відданість ідеям незалежності, соборності та традиціям УНР. У повоєнний період обрані президенти репрезентували як Наддніпрянщину, так і західні території України. Із чотирьох обраних президентів УНР два з них репрезентували західні українські землі, два інші – Наддніпрянщину.

У підрозділі 6.2. *«Уряд»* простежуються загальні напрями практичної діяльності виконавчого органу ДЦ УНР. Уряд УНР в екзилі провадив свою діяльність відповідно до Тимчасового закону... та рішень, ухвалених на сесіях еміграційного передпарламенту. Упродовж повоєнного періоду кількість ресортів змінювалася, але головними завжди залишалися питання зовнішніх справ, інформаційної, військової політики та фінансової складової. На перших етапах роботи, до уряду призначалися міністри періоду Української революції 1917–1921 рр. (І. Мазепа, С. Витвицький, С. Баран та ін.). Основними напрямками діяльності еміграційного уряду у повоєнний період стали боротьба із тоталітарним режимом в УРСР та країнах-сателітах СРСР, здійснення інформаційних впливів на територію України через західні радіостанції (у першу чергу йдеться про радіо «Визволення»/«Свобода»), встановлення двосторонніх зв'язків із еміграційними центрами окупованих країн, сприяння дослідженням становища в Україні науковими установами, проведення політики збереження української культури та історії.

Досить важливою для національно-визвольної боротьби була співпраця з Американським комітетом за визволення від більшовизму (АКВБ) та Лігою визволення народів СРСР («Паризьким блоком»). АКВБ була американською недержавною структурою спрямованою на боротьбу із СРСР із значною часткою державного фінансування. Серед інших напрямів співпраці, важливими були робота на радіо та в науковому інституті вивчення СРСР. До «Паризького блоку», де провідну роль відігравав уряд УНР, входили неросійські еміграційні центри підрадянських республік.

З початком демократизації в СРСР та лібералізації режиму в УРСР важливу роль в роботі уряду почав відігравати ресорт (міністерство) краєвих справ, який відповідав за зв'язки із Україною.

Висновки

Аналіз історіографії дисертаційного дослідження свідчить, що вивчення діяльності Державного центру УНР в екзилі почалося дослідниками на еміграції наприкінці 1920 – початку 1930 рр. Це були не лише праці науковців з діаспори, а й, власне, учасників подій, активних політичних діячів.

Оскільки вітчизняною історіографією не розроблене питання ролі і місця Державного центру УНР в екзилі у процесі відновлення незалежності України у XX ст., ця важлива сторінка набуває актуальності.

Джерельну базу обраної для дослідження проблеми можна вважати цілком достатньою для багатоаспектного висвітлення основних питань дослідження. Ця база є різновидова, репрезентативна, широко представлена первинними документами, що дозволяють розглядати предмет дослідження багатогранно і реалістично. Для аналізу було залучено фонди вітчизняних і зарубіжних (Польща) архівів та архівних підрозділів бібліотек (у т.ч. зарубіжних: Франція, Польща). Більшість урядової документації, офіційне листування було уведене до наукового обігу вперше. Суттєве доповнення до архівних документів склали періодичні видання. Довоєнний період: збірки журналу «Тризуб» у Бібліотеці імені Ольжича (Київ), Українській бібліотеці імені Симона Петлюри (Париж). З огляду на обмеженість архівних документів періоду 1925–1940 рр. повні збірки цього видання стоять в одному ряду з найважливішими історичними джерелами для вивчення суспільно-політичної та міжнародної діяльності еміграційного уряду. Повоєнний час – офіційні пресові видання ДЦ з фондів ЦДАВО України та ЦДАЗУ. Унікальне значення для дослідження склали джерела особового походження листи та спогади. Вони містять велику кількість ексклюзивних фактів, проливають світло на мотивацію багатьох політичних діячів, себто містять деталі, що без них не можна зрозуміти підґрунтя важливих подій. Ці згадані джерела вимагають від дослідника критичної перевірки, верифікації.

Досліджувана проблема потребувала аналізу ключових понять праці та розкриття сутності методологічних засад, що сприяли розв'язанню поставлених наукових завдань дисертації.

Базисними в дисертації є поняття «Державний центр Української Народної Республіки в екзилі», «уряд Державного центру УНР» «еміграційний передпарламент», «Президент Державного центру УНР».

Специфіка окреслених у роботі наукових завдань визначила застосування дисертантом традиційних наукових принципів та відповідних загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, що покликані насамперед сприяти цілісному аналізу проблеми.

Йдеться передусім про принцип історизму, що передбачає підхід до історичних процесів і явищ з позиції динаміки, змінності, вивчення взаємозв'язків між ними та їх взаємообумовленостей. Історія Державного центру УНР в екзилі досліджувалася у зв'язку із загальними тенденціями і процесами, що мали місце в українській політичній еміграції опираючись також на принципи системності, всебічності та об'єктивності.

Об'єкт дослідження розглядався як цілісна система завдяки системно-структурному проблемно-хронологічний історичної антропології описовий, порівняльний й аналітично-синтетичний методи.

Застосування згаданих методів дозволило розв'язати поставлені в дисертації завдання, а також потрактувати досліджуваному проблему у ширшому контексті, у зв'язку із процесами, що мали місце тоді у світі, у Радянському Союзі і в Україні.

Вийшовши, під наступом більшовицьких сил, на еміграцію Директорія та Рада народних міністрів УНР набули статусу уряду у вигнанні, який практично одразу отримав назву Державного центру УНР в екзилі.

Із самого початку залишення власної території сприймалося урядовими чинниками, як вимушений, але короткочасний період. Діяльність голови Директорії та уряду УНР спиралася на законодавчі акти прийняті на території України упродовж періоду революції, зокрема на «Закон про Тимчасове Верховне Управління та порядок законодавства в УНР» від 12 листопада 1920 року, який систематизував існуючі на той час законодавчі акти України.

Державний центр УНР у своїй діяльності послідовно обстоював незалежність, соборність України, залишався відданим цінностям прав людини, національних меншин, прав приватної власності та необхідності незалежної національної церкви. На переконання С.Петлюри та інших очільників еміграційного Державного центру центром об'єднання та відновлення незалежної української держави мав стати Київ та Наддніпрянські землі.

Поразка Другого зимового походу змусила Державний центр УНР в екзилі змінювати свою короткострокову стратегію повернення в Україну на більш тривалу. Після кількарічного Тарнівського періоду, були змінені основні принципи і підходи до діяльності еміграційного уряду. Вимушене скорочення чисельності призвело до концентрації діяльності на кількох головних напрямках: військово-мобілізаційному, міжнародному та інформаційному.

Велика ставка була зроблена на об'єднання різних політичних сил української еміграції під егідою Державного центру. Тема консолідації української еміграції у міжвоєнний період ставала популярною ідеєю та нагальною справою, проте механізмів втілення її у життя ще не було. З одного боку, серйозною перешкодою залишалися суперечності привнесені з собою з України, з іншого – серед частини політичних сил (це стосується насамперед новоутворених) була велика спокуса до втілення власного сценарію здобуття самостійності держави. Можна констатувати, що на кінець 1930-х років Державний центр УНР не впорався із завданням об'єднання української еміграції навколо ідеї відновлення незалежності України, при цьому зберігши свій статус уряду у вигнанні, на який претендували або оспорювали інші суб'єкти української екзильної політики.

Певні успіхи були досягнуті у зовнішньополітичній діяльності. Головним інструментом, який давав звучання українській проблематиці на

міжнародній арені стало Українське товариство прихильників Ліги Націй. Крім питань захисту прав українців-емігрантів, викривання радянської політики терору та репресій, застосування примусової праці, уряд виступав на підтримку політики роззброєння, проти радянської ідеї «економічного замирення» та прийняття СРСР до Ліги Націй. Українська дипломатія, використовуючи механізми цього міжнародного форуму, ставала на захист українського населення у Польщі від акції «пацифікації» та підрадянського населення під час Голодомору у 1932–1933 рр.

Друга світова війна, з якою наприкінці 1930-х років очільники українського еміграційного уряду пов'язували свої сподівання на відновлення незалежної української держави не призвела до бажаних результатів. Більше того, сам Державний центр був обмежений у практичній діяльності, особливо на другому етапі радянсько-нацистської війни. Провідні діячі ДЦ були розосереджені по різних європейських країнах, окупованих Німеччиною. Досвід отриманий 1918 року в Україні, орієнтованість на західні демократії викликала негативне ставлення з боку німецької влади до «уенерівського» уряду.

Війна засвідчила, що і ДЦ УНР і інші політичні середовища у довоєнному форматі себе вичерпали. Беззастережна ставка на зовнішні сили себе не виправдала, показала свою неефективність роз'єднаність політичних таборів, поступово припинялася ворожнеча між галичанами і наддніпрянцями викликана подіями 1918-1920 років, з'явилася нова хвиля еміграції з досвідом існування в Радянському Союзі.

Результати Другої світової війни для українських політичних сил на еміграції, які обстоювали ідею незалежності України, стали не зовсім обнадійливими. Навіть формальний здобуток – об'єднання більшості історичних українських земель в одній радянській республіці – нівелювався цілеспрямованою антиукраїнською політикою тоталітарного режиму. Зміцнення Радянського Союзу призвело також до створення нового комуністичного поясу із країн країн-сателітів. Держави, які утворилися після 1918 року і мали у своєму складі українські території окуповані або передані в результаті розпаду «старого наполеонівського світового порядку», самі опинилися під пильним контролем СРСР.

Очевидно, що така ситуація в світі додала аргументів прихильникам об'єднання українських еміграційних партій та груп в одному центрі. Процес реорганізації Державного центру УНР в екзилі був досить складний і тривалий у часі. В першу чергу проблеми виникали через різні «визвольні концепції» основних політичних гравців: партій «старого» ДЦ, ворогуючих частин ОУН, гетьманців та представників нової хвилі еміграції з СРСР, які об'єдналися в нові політичні партії.

На відміну від міжвоєнного періоду, українським політикам у вигнанні вдалося створити наприкінці 1940-х років спільну платформу для боротьби за відновлення незалежності України. Найбільшим успіхом стало утворення в системі Державного центру передпарламенту – Української національної ради. Діяльність «еміграційної держави» регламентував «Тимчасовий Закон

про реорганізацію Державного Центру УНР в екзилі» – своєрідна «конституція». Цей законодавчий акт, який одночасно виконував функції закону про вибори, отримав досить передові, як на той час положення про пропорційну виборчу систему, обов'язкової контрасигнації рішень президента урядом, забезпечення прав меншості та інші. Він створював ґрунтовну платформу для ефективної політичної співпраці.

Однак не всі емігрантські політичні середовища однаковою мірою скористалися цією можливістю: одні не брали участь у спільній діяльності через принципові для них ідеологічні розбіжності із більшістю організацій, інші – через відмінність методів у співпраці для досягнення кінцевої мети.

Іншими словами, виступаючи за консолідацію громадсько-політичної діяльності, різні політичні партії по-своєму окреслювали межі такої консолідації та її організаційні форми. На різних етапах 44-річної діяльності поняття «консолідації» політичних сил сприймалося і як політична доцільність, і як самоціль. Зрештою, воно було значною мірою здискредитоване їх практичною діяльністю. Як це не парадоксально виглядає, до більшого порозуміння між політиками на еміграції підштовхнули суспільно-політичні процеси в УРСР, які з кожним роком набували ознак суверенізації тодішньої радянської республіки.

Українська національна рада, як і передбачали «батьки-засновники» зреорганізованого Державного центру УНР в екзилі, стала основним елементом конструкції еміграційного центру у повоєнний період. УНРада ухвалювала закони, бюджет, обирала Президента, віце-президента, голову та президію УНРади, заслуховувала звіти уряду. На сесіях чи на засіданнях президії узгоджувалася більшість суперечливих чи конфліктних ситуацій, які виникали в ході діяльності Державного центру.

Будучи представницьким політичним органом – УНРада мала повноваження продукувати законопроекти «на перспективу», але вона обмежилася лише прийняттям кількох найнеобхідніших для функціонування ДЦ. Насамперед йдеться про «Тимчасовий закон про реорганізацію Державного центру УНР в екзилі» та внесенням до нього змін. Діячі УНРади усвідомлювали, що їх повернення в незалежну Україну (коли б це не сталося), буде поверненням в іншу країну, а не в ту, яку залишили вони у 1920 чи 1944 роках. Тому, основним завданням еміграційного передпарламенту стало не ухвалення законів на майбутнє, а створення єдиного фронту для національно-визвольної боротьби. Для цього в УНРади були усі можливості, а умови єдності усіх її політичних складових.

Якщо із цього процесу винести за дужки українських монархістів, які із самого початку не приймали загальні правила нової політичної реальності на еміграції, то усі інші основні гравці долучилися до роботи в УНРаді. Однак, вже через рік з'ясувалося, що найбільш чисельна група – ОУНР не змогла витримати партнерський політичний формат. Практично усі їх зусилля були спрямовані на домінування та підпорядкування собі Державного центру УНР. Після провалу такої політики і виходу із УНРади, ОУНР докладала усіх зусиль до дискредитації еміграційного уряду.

Вихід із ДЦ такої радикальної структури, якою була ОУНР дозволив на певний час досягти більшої стабільності у її роботі. Насамперед це стосується періоду між другою та шостими сесіями. Однак буде перебільшенням стверджувати, що упродовж усієї своєї діяльності еміграційний передпарламент мав рівне партійне та громадянське представництво. Досить складним стало десятиліття з 1979 по 1989 роки, коли значна частина повноважень Української національної ради була перерозподілена на користь Президента та уряду.

Зрештою, ця криза була подолана на десятій сесії УНРади, у якій взяли участь політичні сили, які до того часу в силу різних причин дистанціювалися від Державного центру. На заключному етапі своєї діяльності ДЦ УНР докладав усіх можливих зусиль для сприяння більш тісних стосунків між діаспорою та Україною, Верховною Радою і УНРадою для «конструктивного упорядкування державного життя» та пов'язання двох історичних етапів боротьби за державну незалежність – періоду 1917-20 рр. і державних зусиль Верховної Ради України на початку 1990-х рр.

Попри те, що в українській політичній практиці 1917–1921 років не було досвіду, а тим більше традицій, такої державної інституції як Президент Республіки, ця посада виявилася досить органічною в політичному ландшафті Державного центру УНР на еміграції. Логіка політичного процесу 1919–1920 рр. щодо перетворення колективного революційного органу – Директорії УНР в одноосібну інституцію досить швидко окреслили потребу зміни назви вищої державної посади в УНР. Неофіційно титул президента вживався в ДЦ УНР ще у міжвоєнний період, а з 1948 року він був закріплений у законодавстві рішенням першої сесії Української національної ради.

Як і УНРада, Президент УНР в екзилі, відігравав важливу роль в системі Державного центру УНР. Практично усі важливі рішення ДЦ потребували затвердження Президентом, також він міг ініціювати зміни в уряді, його відставку або розпуск еміграційного передпарламенту. Політична постать Президента мала уособлювати певні символи, важливі для національно-визвольної боротьби – відданість ідеям незалежності, соборності та традиціям УНР. У повоєнний період обрані президенти репрезентували як Наддніпрянщину, так і західні території України.

Державний центр УНР в екзилі у 1948–1991 рр. у досить складних умовах еміграції витримав започатковану на першій сесії УНРади структуру і попри внутрішні суперечності та політичні дискусії залишався носієм ідеї та традицій української державної незалежності в світі. Президент, Українська національна рада та уряд здійснювали свою діяльність на політичному, зовнішньополітичному, медійному, культурному та інших напрямках. Крім того, важливою ділянкою роботи залишалася підтримка наукових досліджень про Україну та збереження великої кількості історичних документів, які стосувалися національно-визвольної боротьби українців за відновлення незалежності своєї держави.

Зароджена в умовах Української революції національна державність, не зважаючи на окупацію України більшовицькими військами, була збережена в еміграції зусиллями Державного центру УНР в екзилі. У досить складних умовах переміщення з однієї країни до іншої центр зберігав символи влади, навколо яких гуртувалися українські емігрантські сили. Президент, Українська національна рада та уряд здійснювали свою діяльність на політичному, зовнішньополітичному, медійному, культурному та інших напрямках. Важливою ділянкою роботи ДЦ УНР залишалася підтримка наукових досліджень про Україну та збереження великої кількості історичних документів, які стосувалися національно-визвольної боротьби українців.

Діяльність Державного центру, маючи в різні періоди специфіку й відповідні акценти, проходячи крізь притаманну політиці боротьбу не лише ідей, а й конкретних людей, тим не менш ніколи не зраджувала свого ключового завдання – плекання та примноження державницьких традицій та ідей, спрямованих на відновлення української держави. Саме тому політико-історичний феномен ДЦ УНР став чи не найпереконливішим аргументом на користь тези про те, що у серпні 1991 року було не просто проголошено незалежність України, а фактично відновлено цю незалежність, попри те, що в документах 1991 року про це так і не було сказано.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Яблонський В. М. Державний центр УНР в екзилі: ідеї, боротьба, традиція (1921–1992 роки). Київ: КНТ, 2020. 648 с.

Рецензія:

Шаповал Ю. ДЦ УНР в еміграції: невідома історія. [Рец.]: Яблонський В.М. Державний центр УНР в екзилі: ідеї, боротьба, традиція (1921-1992 роки). Київ: КНТ, 2020. 648 с. // Український історичний журнал, 2020. №6. С. 193–195.

2. Яблонський В. Від влади п'ятьох до диктатури одного. Історико-політичний аналіз Директорії УНР. Київ: «Альтерпрес», 2001. 160 с.

Рецензія:

Emilian Wyszka. Dwa lata działalności Dyrektoriatu URL. [Рец.]: Wasyl Jablonskyj “Wid władzy p'jatyoch do dyktatury odnoho. Istoryko – politycznyj analiz Dyrektoriji UNR”, Kyjiw 2001. *Zeszyty historyczne*. Instytut Literacki. Paryż, 2001. Zeszyt 138. S. 193–197.

Зарубіжна колективна монографія

3. Яблонський В. Ідеологія відновлення незалежності України урядом у вигнанні у міжвоєнний період (1921–1939 pp.). Człowiek, etnos, naród w historii świata – procesy państwowotwórcze na obszarze europejskim (od starożytności po współczesność). Monografia zbiorowa przygotowana z okazji 30-lecia działalności Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego / red. Ihor Sribniak. Warszawa-Paryż, 2020. S. 284-298.

**Статті, опубліковані у фахових виданнях України та виданнях,
що включені до наукометричних баз:**

4. Яблонський В. Зовнішньополітична орієнтація Директорії УНР // Вісник Київського Національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». / Гол. ред. Ю. І. Терещенко. К.: Вид. центр КНЛУ, 2001. Вип. 5. С. 42–55.
5. Яблонський В. Ісак Мазепа в «огні й бурі революції» та еміграції // Вісник Кам'янець-Подільського Національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки / [редкол.: В.С. Степанков (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський Національний університет імені Івана Огієнка, 2010. Вип. 3: До 20-річчя кафедри Історії України. С. 353–362.
6. Яблонський В. Лист Д.Скоропадського до Дм. Андрієвського // Вісник Київського Національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». Вип. 16 / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2011. С. 81–86.
7. Яблонський В. Історичні передумови виникнення та діяльності екзильного уряду УНР // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2013. Т.23.: На пошану професора С. А. Копилова. С. 380–387.
8. Яблонський В. Українська політична еміграція УНР й традиції парламентаризму у ХХ ст. // Вісник Кам'янець-Подільського Національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки / [редкол.: В.С. Степанков (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський Національний університет імені Івана Огієнка, 2013. Вип. 6: На пошану професора А. Г. Філінюка. С. 600–610.
9. Яблонський В. Тоталітаризм чи демократія: боротьба ідей в українському еміграційному середовищі (20-30 рр. ХХ ст.). // Українознавчий альманах. Випуск 13. Київ, Мелітополь: МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2013. С. 185–191.
10. Яблонський В. «Конституція» Державного Центру УНР в екзилі у 1948–1992 рр. // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років: Зб. наук. Статей, 2014. Вип. 10. С. 330–348.
11. Яблонський В. Державний центр УНР в роки Другої світової війни // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2014. Том 24. С. 327–337.
12. Яблонський В. Листи з провідних кругів УНР // Історичний збірник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. Випуск 2. С. 152–161.
13. Яблонський В. Братство української державності: історія створення та діяльності // Український історичний журнал, 2014. №2. С. 131–143.

14. Яблонський В. Консолідація українських еміграційних політичних сил і гетьманський рух (середина 1940 – початок 1950 рр.) // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2015. Т. 25. С. 362–370.

15. Яблонський В. Особливості сприйняття УНР в Україні після проголошення незалежності // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія. Маріуполь, 2017. Вип. 20. С. 163–171.

16. Яблонський В. Зовнішня політика Директорії УНР як чинник збереження держави (1920) // Науковий вісник Дипломатичної академії України. Випуск 24. Зовнішня політика і дипломатія: інституціоналізація, трансформація, традиціоналізм. Частина I. Серія «Історичні науки» / За заг. ред. В. Г. Ціватого, Н.О. Титаренко. Київ, 2017. С. 106–112.

17. Яблонський В. Міжеміграційний рік: Директорія та уряд УНР у 1920 році // Іван Огієнко і сучасна наука і освіта : науковий збірник : серія історична / [редкол.: С. А. Копилов (гол. ред.), О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. Вип. XIV. С. 223 – 228.

18. Яблонський В. Державний центр УНР в екзилі у 1920-1992 рр.: історіографія проблеми // Український історичний журнал, 2020. № 4. С. 155–165.

19. Яблонський В. Ідея соборності в суспільно-політичній діяльності Державного центру УНР у 1920 – 1930 рр. // Європейські історичні студії, 2020. № 17. С. 166–182. Режим доступу: <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2020.17>

20. Яблонський В. Заходи радянських органів держбезпеки із дискредитації очільника ДЦ УНР Симона Петлюри // Соціум. Документ. Комунікація. Серія «Історичні науки», 2020. Вип. 10. С. 149–181. (у співавторстві з Я. Файзуліним).

21. Яблонський В. Державний центр УНР в екзилі на завершальному етапі Другої світової війни (1944–1945 роки) // Zaporizhzhia Historical Review. Запоріжжя: ЗНУ, 2020. Вип.2(54). С.195–202.

22. Яблонський В. Діяльність уряду ДЦ УНР в екзилі в Лізі Націй (1920-ті – початок 1930-х рр.) // Вісник Черкаського університету. Серія «Історичні науки», 2020. № 2. С. 77–83.

23. Яблонський В. Національно-визвольна боротьба Державного центру УНР в екзилі й ідеологія «непередрішенства» у 1950-х роках // Емінак: науковий щоквартальник, 2020. № 4 (31). С. 192–201.

24. Яблонський В. Проблема соборності України в діяльності Державного Центру УНР в екзилі в міжвоєнний період // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років: Збірник наукових статей / Головний редактор В.Ф. Верстюк. Вип. 15. Київ: Інститут історії України НАН України, 2021. С. 213–235.

**Публікації, які додатково відображають результати
дисертаційного дослідження:**

Збірник документів:

25. Український парламентаризм на еміграції. Державний центр УНР: документи і матеріали, 1920-1992 / Упорядник В. Яблонський. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2012. 840 с.

Рецензії:

Савченко Г. Рец. на: Український парламентаризм на еміграції. Державний центр УНР: документи і матеріали, 1920-1992 / Упорядник В. Яблонський. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2012. 840 с. // Українознавство. 2013. № 2. С. 164–165.

Рябошапко Л. Державницька позиція в еміграційному просторі: репрезентація суверенності. [Рец.]: Український парламентаризм на еміграції. Державний центр УНР: документи і матеріали, 1920-1992 / Упорядник В. Яблонський. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2012. 840 с. // Віче. 2013. Травень. С. 12–15.

статті в зарубіжних виданнях:

26. Vasyl Jablonskyj. Symon Petlura et les problemes de consolidation de l'emigration politique ukrainienne de 1947 a 1950 // Symon Petlura et l'indépendance de l'Ukraine. 24 novembre 2004. Journee d'etude internationale. Paris-Kyiv, 2008. С. 23-31.

27. Яблонський В. Рік перед еміграцією: вищі органи влади Української Народної Республіки в 1920 році // Nad Wisłą i Dnieprem. Polska i Ukraina w przestrzeni eurazyjskiej – przeszłość i teraźniejszość. Toruń-Saragossa, 2015. № 4. S.117-121.

статті в наукових журналах і збірниках:

28. Яблонський В. Союз гетьманців-державників і реорганізація Державного центру УНР в екзилі. Наукові записки. Серія «Філософія». Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». Вип. 2. 2008. С. 204–213.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

29. Яблонський В. Директорія УНР: творення конституційно-правових засад української державності // Симон Петлюра у контексті українських національно – визвольних змагань. Фастів : Поліфаст, 1999. С. 98–117.

30. Яблонський В. Державний Центр УНР в екзилі у міжвоєнний період (1821–1940 рр.) // Десять років незалежності України: минуле і сучасне державотворення. Тези наукових доповідей / Під ред. О. Реєнта, Ю. Терещенка та ін. Київ, 2001. С. 63–65.

31. Яблонський В. Ісак Мазепа в «огні й бурі революції» та еміграції. Кам'янець-Подільський – остання столиця Української Народної Республіки : матеріали Всеукраїнської наук. конференції (Кам'янець-Подільський, 6–7 жовтня 2009 р.) / Ред. кол.: В. А. Смолій, В. Ф. Верстюк, О. М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. С. 93–105.

32. Яблонський В. Рада Республіки і Українська Національна Рада – еміграційні передпарламенти України // Розбудова держави. 2012. № 1. С. 18 – 26.

33. Яблонський В. Представницькі інституції в системі Державного центру УНР в екзилі. Українська революція 1917–1921: погляд із сьогодення / Міжнародна наукова конференція 25 квітня 2012 р. Київ: Український інститут національної пам'яті, 2013. С. 519–532.

34. Яблонський В. Соборність України в ідеології та діяльності Державного центру УНР в екзилі (1921–1939). Українська революція 1917–1921 рр.: передумови, процеси, наслідки, уроки: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції 24 березня 2017 р. // Межибіж, 2017, №1. С. 77–82.

35. Яблонський В. Особливості сприйняття та спадкоємності УНР в сучасній Україні // Революція, державність, нація: Україна на шляху самоствердження (1917–1921 рр.): Матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 1–2 червня 2017 р.) / упоряд. Владислав Верстюк (відп. ред.), Віталій Скальський, Галина Басара-Тиліщак, Володимир Бойко. Київ–Чернігів: Сіверський центр післядипломної освіти, 2017. С. 372–383.

АНОТАЦІЯ

Яблонський В. М. Діяльність Державного центру УНР в екзилі 1921–1992 рр.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Інститут історії України НАН України, м. Київ, 2021. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

У роботі комплексно проаналізовано, на основі значної джерельної бази та наукової літератури, процес становлення, діяльності та передачі повноважень владі Державним центром Української Народної Республіки в екзилі. У дисертації показано діяльність трьох складових Державного центру – Президента, передпарламенту та уряду – з позиції боротьби за відновлення незалежності Української держави.

З'ясовано специфіку міжвоєнного та повоєнного періодів ДЦ УНР в екзилі, яка проявлялася в різній ступені підтримки еміграційного уряду політичними партіями. Разом з тим, стверджується, що обидва періоди були важливими етапами цілісної історії Державного центру. Аналіз 72 років його діяльності переконливо доводить, що без здобутків ДЦ УНР в екзилі важко було б уявити процеси осмислення власної історії та розуміння напрямів руху сучасного українського суспільства. ДЦ зберіг інституційну пам'ять, історичну пам'ять, власну церкву, просував свою ідеологію через еміграційні українські та закордонні ЗМІ, міжнародні політичні та громадські заходи.

Підкреслено, що одним із важливих результатів повоєнної діяльності стало створення еміграційного передпарламенту, до якого обиралися представники політичних партій за пропорційною системою виборів та представники громадськості. Наявність такого представницького майданчика дозволило вирішувати багато суперечливих питань поточної політики, але

повністю не усунуло проблему лідерства у національно-визвольному русі серед політичних партій та груп.

Зрештою, ДЦ УНР в екзилі виконав свою історичну місію – він зберігав українську державницьку традицію упродовж непростих десятиліть еміграції, передавши свої повноваження всенародно обраній владі в Україні у 1992 р.

Ключові слова: Українська Народна Республіка, еміграція, уряд в екзилі, політична консолідація, Українська національна рада, президент УНР, виконавчий орган, еміграційна «конституція», відновлення незалежності, правонаступництво.

АННОТАЦІЯ

Яблонский В. Н. Деятельность Государственного центра УНР в изгнании 1921-1992 гг.

Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Институт истории Украины НАНУ Украины, г. Киев, 2021. – Квалификационная работа на правах рукописи.

В работе комплексно проанализированы на основе значительной источниковой базы и научной литературы, процесс становления, деятельности и передачи полномочий власти Государственным центром Украинской Народной Республики в изгнании. В диссертации показана деятельность трех составляющих Государственного центра – Президента, предпарламента и правительства – с позиции борьбы за восстановление независимости Украинского государства.

Выяснена специфика межвоенного и послевоенного периодов ГЦ УНР в изгнании, которая проявлялась в разной степени поддержки эмиграционного правительства политическими партиями. Вместе с тем, утверждается, что оба периода были важными этапами целостной истории Государственного центра. Анализ 72 лет его деятельности убедительно доказывает, что без достижений ГЦ УНР в изгнании трудно было бы представить процессы осмысления собственной истории и понимание направлений движения современного украинского общества. ГЦ сохранил институциональную память, историческую память, свою церковь, продвигал свою идеологию через эмиграционной украинские и зарубежные СМИ, международные политические и общественные мероприятия.

Подчеркнуто, что одним из важных результатов послевоенной деятельности стало создание эмиграционного предпарламента, к которому избирались представители политических партий по пропорциональной системе выборов и представители общественности. Наличие такой представительной институции позволило решать многие спорных вопросов текущей политики, но полностью не устранило проблему лидерства в национально-освободительном движении среди политических партий и групп.

В конце концов, ДЦ УНР в изгнании выполнил свою историческую миссию – он сохранил украинскую государственную традицию на протяжении непростых десятилетий эмиграции, передав свои полномочия всенародно избранной власти в Украине в 1992 г.

Ключевые слова: Украинская Народная Республика, эмиграция, правительство в изгнании, политическая консолидация, Украинский национальный совет, президент УНР, исполнительный орган, эмиграционная «конституция», восстановление независимости, правопреемственность.

SUMMARY

Yablonskyi V. M. Activity of the State Center of Ukrainian People's Republic in exile in 1921-1992.

The doctoral thesis for Dr. Habilitatus in History (specialty 07.00.01 – History of Ukraine). – Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2021. – Qualification scientific thesis with the rights of the manuscript.

The thesis comprehensively analyzes the process of creation, activity and transfer of powers by the State Center of Ukrainian People's Republic in exile. The thesis shows the activity of three components of the State Center – the President, the pre-parliament and the government – from the standpoint of the struggle for the restoration of independence of Ukrainian state.

The Directory and the government of UPR at the initial stage of emigration activities made every effort to restore their power in Ukraine. These efforts were concentrated primarily in the military, international, parliamentary and information spheres. However, it soon became clear that the repatriation was the process much longer than originally planned. After the defeat in the military operation (the Second Winter Campaign) and overcoming its internal crisis, the State Center was able to change the format of its activities and focus on the most important areas.

Even as emigrants, the State Center of Ukrainian People's Republic posed a threat to the Bolshevik government, as evidenced by the efforts of Soviet political and security agencies to discredit, recruit, and even murder the most prominent figures in Ukrainian emigration. Political responsibility for the defeat of the Ukrainian Revolution of 1917–1921, at least in the eyes of other Ukrainian political groups, led to a temporary decline in the State Center's influence in emigration and as a threat to the Bolshevik regime.

However, since the last years of 1920s, the SC was intensifying its activities in the international, military, scientific and educational spheres. The Ministry of Military Affairs of the exile government carried out extensive organizational work to retain senior and lower military personnel. The level of preservation of the combat capability of the former army is evidenced by the readiness of Ukrainian exile government to send volunteer units to help Finnish army in the military campaign against the USSR in 1939–1940.

The government in exile, with the support of authorities of the host countries, established educational and scientific institutions in Poland and Czechoslovakia. They provided higher education to thousands of Ukrainian emigrants and began a

systematic study of the political, economic, and cultural development of Ukraine within the USSR. The Ukrainian Research Institute in Warsaw, in addition to conducting research, was a secret presidium of the exile government.

The most notable was the foreign policy activities of the government, which were carried out both in bilateral relations and in international forums. The most important part of the work was participation in the structures and organizations of the League of Nations. Through the Society of Supporters of the League of Nations, the emigration government and direct appeals to the President of the Assembly or the Chairman of the Council of the League of Nations, representatives of Ukrainian People's Republic defended the interests of Ukraine. The government defended Ukrainian emigrants, opposed forced labor, terror, and repression in the USSR, and opposed the Soviet idea of «economic appeasement» and the admission of the USSR to the League of Nations. The SC defended Ukrainian population in Poland, particularly during the action of «pacification» of 1930. It advocated Ukraine's participation in the pan-European process, etc. One of the most effective measures of the emigration government was to protect the population of Ukraine from the Stalinist Holodomor in 1932–1933.

The events of the Second World War did not meet the expectations of Ukrainian People's Republic for the restoration of Ukraine's independence. The structures of Ukrainian People's Republic in France, Poland, and Czechoslovakia came under Nazi control and it made impossible for the emigration government to be active. Only at the final stage of this war in Europe did the government join the attempts to consolidate the disparate military units operating in the German army. In the end, it helped most of these units to avoid being captured by Soviets.

The post-war activity of the State Center of Ukrainian People's Republic is marked by real measures to consolidate emigration parties and groups. The vast majority of them (with the exception of Ukrainian monarchists – the Union of Hetman-Statesmen) entered the reorganized system of the State Center. According to the agreed «Provisional Law on the Reorganization of the State Center of UPR in Exile», there were three main institutions in the SC system: the President, the Ukrainian National Council and the government.

The most significant outcome was the creation of the emigration pre-parliament, to which at the initial stage were elected representatives of political parties by proportional system of elections. Later, two more sectors were added to the party component of UPR Council – the public sector and the nomination sector.

Such a representative platform allowed to resolve many controversial issues of current policies, but it did not completely eliminate the problem of leadership in the national liberation movement among political parties and groups. United Hetman Organization, and later the «revolutionary» OUN came up with alternative concepts for the restoration of independent Ukrainian state.

The main activities of the emigration government in the postwar period were the struggle against the totalitarian regime in the USSR and the satellite countries of the USSR, the implementation of informational influences on the territory of Ukraine through Western radio stations, the establishment of bilateral communications, relations with the emigration centers of the occupied countries, assistance in research

of the situation in Ukraine by scientific institutions, conducting the policy of preserving Ukrainian culture and history. The important feature the State Center of the UPR in emigration during this period – it included the representatives of all Ukrainian regions. Of the four elected presidents of Ukrainian People's Republic, two represented the western Ukrainian lands, and the other two – the Dnieper lands of Ukraine.

Ukrainian political emigrants who held power in UPR managed to create the phenomenon of the state in exile despite the opposition and terror of the Soviet secret services, the opposition of former allies, the lack of established traditions of statehood, sometimes not very positive attitude of the local authorities, etc. They preserved institutional and historical continuity, national traditions, own church, promoted their ideology through emigrant Ukrainian and foreign media, international political and social events. The analysis of 72 years of activity convincingly proves that without the achievements of the State Center of Ukrainian People's Republic in exile it would be difficult to imagine the processes of understanding our history and understanding the directions of modern Ukrainian society development.

The State Center of UPR in exile fulfilled its historical mission – it preserved the Ukrainian state tradition during the difficult decades of emigration, handing over its powers to the popularly elected authorities of Ukraine in 1992.

Key words: Ukrainian People's Republic, emigration, government in exile, political consolidation, Ukrainian National Council, President of Ukrainian People's Republic, executive body, emigration «constitution», restoration of independence, succession.